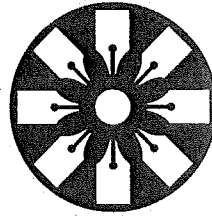

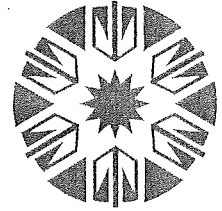
Çağ Öyrətım İslətmələri
QAFQAZ UNİVERSİTETİ

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR
BİRLİYİ

TÜRKİYE YAZARLAR
BİRLİYİ

TÜRKSOY - TÜRK KÜLTÜR VE
SANATLARI ORTAK YÖNETİMİ

TÜRK XALQLARI ƏDƏBİYYATI (II) BEYNƏLXALQ UŞAQ ƏDƏBİYYATI KONQRESİ

MATERİALLAR

Qafqaz Universiteti
Bakı, 13-15 noyabr 2008

1-ci kitab

www.qafqaz.edu.az

ORMANIN BİLGELİĞİ: BEN BİR GÜRGEN DALIYIM

- Hasan Ali Toptaş'ın Ben Bir Gürgen Dalıyım Adlı Eseri Üzerine -

Seval Şahin GÜMÜŞ

Yard. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
e-mail: seval_sahin@yahoo.com, sevals@msu.edu.tr

WISDOM OF FOREST: I'M A HORNBEAM BRANCH
- About Hasan Ali Toptaş's novel; "I'm a Hornbeam Branch" -

ABSTRACT

Hasan Ali Topbaş is one of the most important writers in late era Turkish Literature. The only published novel of him is I'm a Hornbeam Branch... In this novel where the main topic is mankind vs nature, he is not only bringing human kind against nature but also he emphasizes on the pasifism of nature against the cruelty of mankind. This pasifism leads nature to burn itself out. In this explanatory, Hasan Ali Toptaş's novel which is weaved with image and poetical language will be examined according to mankind and nature relations and the book's unique image usage.

Masallar, öncesi tam olarak bilinmeyen bir zamandan bu yana insanlık tarihinin ve edebiyatının en önemli kaynakları arasında yer almıştır. Önceleri masal denildiğinde sadece çocuklar hatırlanırken bugün, hatta çok uzun zamandır öyle değil, artık büyükler için de masallar var.

Sanayi devrimi sonrasında dünyanın kendini yeni piyasa ilişkileri ve ortaya çıkan büyük kentler üzerinden şekillendirmesiyle birlikte edebiyat da bundan nasibini aldı. Kendini tanımlaması ve kendi üzerine düşünmesi de giderek değişmeye başladı. Klasik roman, şiir, hikâye ve tiyatro yavaş yavaş kendilerini ayrı birer tür olarak değil birbirine girmiş türler olarak duyurmaya başladı. Türler arasındaki sınırlar yavaş yavaş ortadan kayboldukça; birbirleri arasında gidip gelmelerle tam olarak ne şekilde adlandırılacağı tartışmalı yeni türler ortaya çıktı ve hâlâ çıkmaya devam ediyor. Çoğu zaman adlandırılmayan bu türler için ise hazır bir cevap var: Postmodernizm.

Postmodernizm ile sadece edebiyat değil diğer tüm sanat dalları için ortaya koyduğu hiyerarşi kavramının ortadan kalkmasıyla bugüne kadar önemsenmeyen, çoğu zaman adi edebiyat ürünü olarak kabul edilen polisiye, aşk vb. gibi edebî türler yüksek edebiyat ürünlerinin içine sızdı. Gerçi bu sızma yeni değildi ancak bunun olumlanması ve yüksek edebiyat ürününde bir yarıklık gibi durmaması da postmodernizm ve onun hiyerarşileri kaldıran tavrı ile oldu. Zaten devir artık postmodernizme göre büyük anlatıların devrinin bittiği bir dönemdi. Fakat gerek klâsik gerek modernist gerekse postmodernist olsun masallar her zaman yazılmaya ve anlatılmaya devam etti ve edecek de.

Özellikle büyük anlatıların sonunun ilan edilmesinden sonra masallar daha önemli bir yer kaplamaya başladı. Türk edebiyatında birçok yazar, Murathan Mungan, Latife Tekin, Tomris Uyar, İbrahim Yıldırım, Bilge Karasu, Yusuf Atılgan, Hasan Ali Toptaş gibi, masal yazmaya başladılar. Bu yazımlarda Murathan Mungan gibi gelenekten beslenenler olduğu kadar geleneği başka bir şekilde modern dünyaya taşıyan Bilge Karasu gibi yazarlar da vardır. Aslında hepsini birleştiren nokta bu yazarlar için eleştirmenler tarafından kaleme alınan yazılarda çoğunlukla modernist ve postmodernist gibi nitelermeler yapılmasına rağmen çok da geleneksel bir şeyle, masalla uğraşmalarıdır. Bu noktada hemen aklımıza gelecek soru şudur: Modernist bir yazar neden masal yazar? Bu sorunun cevabını Hasan Ali Toptaş'ın *Ben Bir Gürgen Dalıyım* adlı çocuk kitabından yola çıkarak arayacağız.

Hasan Ali Toptaş, *Yoklar Fısıltısı*, *Ölü Zaman Gezgini*, *Sonsuzluğa Nokta*, *Kayıp Hayaller Kitabı*, *Gölgesizler*, *Yalnızlıklar*, *Bin Hüzünlü Haz* ve *Uykuların Doğusu* isimlerini taşıyan ve neredeyse yazdığı her eser ile bir ödül almış, son dönem Türk edebiyatının en yetenekli yazarlarından biridir. *Ben Bir Gürgen Dalıyım* ise onun yazdığı ilk ve tek çocuk kitabıdır. Bu noktada şöyle bir soru akla gelebilir? Neden bir çocuk kitabı üzerinden modernist bir yazarın masal yazması konusu irdeleniyor? Öncelikle bu kitabın bir çocuk kitabı olması iki açıdan bizim için önemli: Birincisi insanların masalarda - unutulmamalıdır ki bunlar büyükler tarafından yazılır- çocuğu geleceğe hazırlamak için aslında büyüklerin dünyalarına ait prototipleri sunmuş olmaları, ikincisi ise modernist bir yazar olan

Toptaş'ın eserine masal değil de roman adını vermesi. Burada yukarıda söylediğim türlerin kendi aralarındaki sınırların kalkması konusu önemli.

2003 yılında yayımlanan *Ben Bir Gürgen Dalıym*, ormandaki bir gürgen ağacının konuşmalarını, hayallerini, kesilmesini ve sonrasında bir darağacı yapılmasını anlatır.¹ Ağaçların, hayvanların ve neredeyse bütün bir doğanın dile geldiği kitapta tam anlamıyla bir masal dili ve havası hâkimdir. Peki bunun çocuk edebiyatı söz konusu olduğunda bir masal dili ve havası taşıması şaşırtıcı mıdır? Evet. Bence şaşırtıcıdır, çünkü bu kitap, bir çocuk kitabı olduğu kadar büyükler için yazılmış bir roman havasını da birlikte taşımaktadır. Modernist yazarların yazdığı çoğu bir hikâye ve roman türüne dahil edilen bu tarz eserler, hem çocuklara hem de büyüklere seslenmektedir. Burada ortaya çıkacak soru ise şu olabilir: Bütün masallar hem çocuklara hem de büyüklere yönelik yazılmış değil midir? Hayır, değildir. Bir kez daha türlerin birbirine karışmasını burada hatırlayacak olursak önce modernizmin sonrasında da postmodernizmin hitap ettiği kitleyi yavaş yavaş değiştirmeye başladığı da unutulmamalıdır. Öncelikle bu masallar eski masalların, evvel zaman içinde kalbur saman içinde, kalıbıyla başlayan ve zamansızlığa işaret eden kalıbından uzaklaşmışlardır. Modernist masallar, eski masalların zamansızlığı yerine özellikle şimdiye ve bugüne işaret eden bir zamandan bahsetmektedirler. Artık masalların zamanı yakın zamanlardır. Modernist bir yazarın daha yakın bir zamandan bahsetmesi ve bunu masal formunda kaleme alması işe bu türün hem roman ve hikâye ile birleştiğini göstermesi hem de hitap ettiği kitlenin sadece çocuklar değil büyükleri de kapsamasını beraberinde getirmiştir. Sanat artık şu grup bu grup için değil türlerin birbirine dahil olduğu ve oradan başka bir türün ortaya çıktığı bir başka söyleme dönüşmeye başlamıştır. O hâlde modernist bir yazarın masal yazmaya başladığında masalın geleneksel unsurlarını kullanmasına rağmen öncelikle zamansızlığı ortadan kaldırması önemlidir. Belki de artık sadece çocuklara değil modernizmin, ama yenilik olarak adlandırılan modernizmin, hep bir ilerleme ile varolanın sürekli yıkılarak yerine yeni bir şeyin gelmesi ve geleneğin tamamen inkâr edilmesi anlamındaki modernizmin, yıkıcılığına direnen eski zamansız masalların yerini bu zamansızlığın parçalandığı modernist masalarda, o

zamansızlığa ulaşma çabasının kendisinin ortaya çıkması şaşırtıcı değildir.

Ben Bir Gürgen Dalıym'da, ormanın içindeki gürgen ağacı günün birinde insanların tıpkı diğer ağaçlara yaptıkları gibi onu da keseceğini bilir, fakat eğer kesilecekse odun olarak yanmak değil güzel bir eşya olarak yaşamak ister; bunun için de onu odun yapmasınlar diye ormandaki en güzel ağaç olmak için mümkün olduğunca dik ve güzel olmaya çalışır. Böylece ölmeyecek, başka bir nesne olarak yaşamaya devam edebilecektir. Oysa gördüğü rüyada toprağa bağlı değil kuş gibi göklerde uçan bir ağaçtır. Rüyasında zamansızlığa doğru bir uçuşa geçen gürgen ağacı, gerçek hayatında aslında oduncuların gelip kendisini keseceği ve başka bir şeye dönüşmemenin imkânsız olduğu bir dünyada yaşamaktadır. Yani yaşadığı dünya gerçektir ve o, bu gerçeklik içinden güzelleşerek hayatta kalma adına bir direnmeye girer. Kesilse de yaşamaya devam edebilmenin direncidir bu. Zamansızlık içinde uçtuğu rüyadan birden köklerinin aslında yerinde olduğu bir zaman dilimine çoktan geçmiştir. Eserin sonunda kesildikten sonra uzun bir zaman bir bahçede bekletilmesi ve ardından darağacı yapılması ise onu şimdiye getirir. Her şeyin sonu bitmiştir. İnsanların son anlarını acı bir şekilde yaşadıkları son nefeslerini görecektir bir nesneye dönüşmüştür. Kendi kendine, keşke odun olup yansaydım, diye boşuna demeyecektir.

Modernist yazarın kent yaşamı ve insan hayatında bıraktığı yıkımlar ve sıkıntılarla baş etmek için okuruna bulunduğu zamandan yarattığı bir mittir aslında masal. Ancak bu mit, neredeyse her seferinde başarısızlığa ve sonunda hüznün taşımaya mahkûmdur. Çünkü artık eski masalların zamansızlığı yok olmuştur. Birey modern dünyada yaşadığı tecrübeyi bile anlamlandırmaktan uzaklaşmıştır. Her gün belirli saatlerde işe gitmek, belirli saatlerde yemek yemek, iş dışında kalan zamanlarda televizyon seyretmek, evde yatıp dinlenmek vb. gibi sürekli bir makine gibi yaşadığı tekdüze hayattaki, zaman kendisini durmadan hissettirmektedir. Her şey saatlere hapsolmüştür. Modernist yazarın yarattığı masalın sonunun hüznle bitmesinin sebebi budur. Eski zamanların karnavalları, şenlikleri ve insanların sadece doğaya bağlı yaşadığı dönemler bitmiştir. Saatlere hapsolmüş bir dünyada modernist yazar kendisine masalı bir mit olarak çağırabilir; bu çağırma ise daha baştan zamansızlığın kırılması ile bir acı sonu getirir.

Modernist yazarın masal yazışında bir başka şey daha vardır: Hayatın kendisi üzerine düşünmek ve buradan bir bilgelik geliştirmek. *Ben Bir*

¹ Hasan Ali Toptaş, *Ben Bir Gürgen Dalıym*, İş Bankası Yay., İstanbul, 2003.

Gürgen Dalıym'da yaşlı, ak sakallı bir meşe ağacı vardır. O, ormanın bilgesidir. Bütün ağaçlar onun tecrübelerini ve insanlar hakkında anlattıklarını dinlerken korkudan buz keser. Meşenin anlattıkları sürekli acı tecrübelerle dayanmaktadır. Yeniyetme ağaçlara hayata dair bir şeyler anlatmak ve onlara öğüt vermek onun doğasının gereğidir. Bu meşe ağacı bir masal anlatıcısı gibidir. Eski zamanların çocukları başına toplayan ve onlara masallar anlatan ihtiyar bireylerini anımsatır. Oysa yeniyetmeler ondan sadece korku duyarlar. Modernist yazar da masal anlatarak hayatın kendisi üzerine düşünmek ve buradan bir bilgelik çıkarmak ister, dahası modernist bir masal yazarı olarak bunu yapmak zorundadır. Modern dünyanın tekdüze hâline getirdiği yaşam ve sürekli yeni olana yaptığı göndermeler; her şeyin daha alınır alınmaz eskimeye başlaması düşüncesi tecrübeyi de parçalamış, hatta yok etmiştir. Eskinin sadece çöp diye atıldığı bir dünyada tecrübenin yeniden ortaya çıkarılması için masallar gereklidir. Masallar bu eskiyi hem değerli kılmakta hem de şimdiden yazılan ve zamansızlığın yok olduğu anlatılarında tecrübenin gerekliliğini vurgulamaktadır. Şimdi ve bugün bile olsa geçmişin bilgisi önemlidir. Şimdiye ve yakın zamanlara işaret eden bu anlatıların masal havası ve dili taşıması da bu yüzdendir.

Dilin masal şeklinde kurulması geçmişin bilgisinin çağırılması demektir; fakat geçmişe bu çağrı salt bir nostaljiden ibaret değildir. Nostalji bugünden memnun olmamayı beraberinde getirir. Oysa modernist yazarın masalı, geçmişin bilgisini, bugünü dönüştürmek ve değiştirmek için kullanılabilir. Bu sebeple meşe ağacının söyledikleri önemlidir ve ormandaki bütün yeniyetme ağaçlar onu her seferinde dinlerler; çünkü bilge onlara "gerçek masalları" anlatmaktadır.

Toptaş'ın eserinde gürgen ağacının güzelleşmesine karşılık yanında kambur şekilde duran bir köknar vardır. Bir gün gürgen ağacı yanına baktığında köknarı göremez; çünkü o, oduncular tarafından kesilmiştir. Uzun süre ormandakiler köknardan haber alamaz. Sonra bir gün rüzgâr ormana onun sesini getirir: Köknar, bir kapı olmuştur. Kambur ağaçtan dümdüz bir kapı yapılmıştır. Kamburluğu gitmiştir ve artık yaşamını bir kapı olarak sürdürecektir ama yine de insanlar arasında mutlu değildir. Doğal hâlinde iken kambur olan bir ağacın düzeltilerek bir kapı yapılması, kendinden başka bir şeye dönüştürülmesi. Sürekli bir dönüşümün yarattığı bir sıkıntı modernist yazar söz konusu olduğunda ilk akla gelen unsurlardandır. Ancak burada yazarın iki yönlü tutumundan bahsetmek gerekir: Öncelikle

benim burada bahsettiğim modernist yazar Hasan Ali Toptaş'ın modernistliğini, sürekli bir yeniliğin gelmesi olarak almadığımı belirtmeliyim. Modernist yazar, modern dünya üzerine düşünebilen, bu düşüncüyü eleştirel bir şekle sokabilen bir yazardır.² Bu bağlamda da yukarıda söylediklerimin yanı sıra masal yazıyor olması anlam kazanır. Masallar da öyledir: Hayat üzerine geçmişin bilgisinden yola çıkarak bir düşünce yaratmak ve bu düşüncüyü eleştirel bir şekle sokmak. Eski masalların eleştirisi doğrudan öğüt vermek üzerinden şekillendiğinden büyük bir çoğunlukla mutlu sonlar vardır. Modernist masal zaten modern dünya düşüncesini bir mit aracılığıyla masala soktuğundan bunu öğüt üzerinden yapmaz, mitler üzerinden yapar ve bu nedenle hüznü sonları kullanır. Hüznü sonlar kullanmanın sebeplerinden biri de modern dünya üzerine düşünürken çelişkiler yaratması gerektiğidir, çünkü modernizmin kendisi bizzat çelişkilerle var olur. Köknarın, doğal hâlinde kambur iken bir kapı olarak düz olması ya da gürgenin insanlara güzel görünüp odun olmaktan kurtulma çabası, güzel olmak için dik durmaya çalışması ve sonunda bunun boşunluğunu anlamasındaki çelişki de buradan gelir. Dönüşümün olduğu yerde her şeyin dümdüz olması zaten imkânsızdır, dönüşüm beraberinde çelişkileri de getirir. Köknar açısından bu çelişki ise kambur bir ağaçken düz bir kapı olduğunda kapı olarak bulunduğu yerin bir hapisane olmasıdır. Rüzgârla ormana sesini yolladığında orada her gün insanların sıkıntılılarına tanıklık etmenin ne kadar zor ve acı olduğunu anlatır. Düz olmak ama nerede düz olmak? Bir hapisanede.

Ormandaki ağaçların ve hayvanların şarkılarıyla dolu tabiat ile insanların yaşadığı yerler arasında eserde bir tezat görülür. Orman, içinde barındırdığı her unsuru sevgiyle karşılayan, içinde hiyerarşilerin olmadığı herkesin birbirine iyilikle yaklaştığı bir ortamdır. Bu eserde orman Mikhaıl Bakhtin'in karnavalı³ ve Henri Lefebvre'in festivali⁴ gibidir. Her iki yazar da ortaya koydukları kuramlarda karnaval ve festivali alkışlar. Bakhtin için Ortaçağ ve Rönesans, Lefebvre içinse pre-modern dönem önem taşır. Onlara göre bu dönemlerdeki karnaval ve festival gibi etkinliklerde kişiler, kurumlar vb. gibi toplumun içinden gelen herkes eşit konumda

² Modernizm konusundaki tanım ve düşüncelerim Marshall Berman'a dayanmaktadır. Bakınız, Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, İletişim Yay., İstanbul, 2006.

³ Ayrıntılı bilgi için bakınız, Mikhaıl Bakhtin, *Karnavalardan Romana*, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2001.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız, Henri Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, Metis Yay., İstanbul, 2007.

bulunmakta ve bizzat yaşanan hayatın kendisi ile alay edilerek herkesin herkesin yerine geçebileceği bir ortam yaratılmaktadır. Bu ortam, özgürlüklerle doludur. *Ben Bir Gürgeň Dalıym*'-da orman, hem Bakhtin'in karnavalı hem de Lefebvre'in festivalidir. Fakat ağaclar kendi doğal hallerinden koparılarak başka bir nesneye dönüşürülüp insanların dünyasına adım attıklarında orada gördükleri sadece acılı ve sıkıntılı suratlardan ibarettir. İnsanların dünyasının karnavalı ya da festivali yoktur. Ormanın şarkıları insanların dünyasında ağıtlara dönüşmüştür. Ormanın güzelliklerine ve dinginliğine karşılık insanların dünyası çirkin ve sürekli bir karmaşa hâlidir; üstelik açlık ve sefalet de almış başını gitmiştir. İlkinin bilgeliği yerini diğərinin cahilliğine bırakır.

Ormanın içinde barındırdığı bütün bu özellikler modernist bir yazar olan Hasan Ali Toptaş'ı tıpkı Bakhtin'in karnavalında ve Lefebvre'in festivalindeki özgürlük ve birlikteliği taşıdığı için önemlidir. Yaşanılan modern dünya üzerine düşünmek için bir ormanı hayal etmek, kentlerin egzoz ve küf kokan ortamlarına karşılık hâlâ yeşeren düşleri simgeler. Hepimizin bir ormanı olabileceği düşüncesini uyandırır. Bu sadece kentin dışında yaşanılacak huzur dolu bir ortam olarak değil; dayanışmanın ve birlikteliğin yaratabileceği bir orman şeklindeki arkadaşlıkları, dostlukları, kısacası akla gelebilecek her tür sevgiyi beraberinde getirir. Toptaş, Nazım Hikmet'in "Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür ve bir orman gibi kardeşçesine" ve Sait Faik'in "Dünyayı güzellik kurtaracak, bir insanı sevmekle başlayacak her şey" sözlerine kendi masalında orman ile bir imge arıyor gibidir. Bu imge, *Ben Bir Gürgeň Dalıym*'da hayata geçmez. İnsanlar ağacları kesip onları kendi köklerinden ayırırlar. Onlar için köklerinin olmadığı bir yerde, üstelik de insanların dünyasında nefes almak imkânsızlaşır.

Modernist bir yazar neden masal yazar? Belki de herkese ve tabii ki özellikle çocuklara bu orman imgesinin her şeye rağmen gerçekleşebileceği umudunu vermek için. Masal, bu imgenin bir gün herkesin hayali olma umudunu da içinde taşır. Böylece eski zamanların masal anlatıcısını kentte yeniden uyandırmak ister; ama bunu en çok kenti bir ormana dönüştürmekten hiç vazgeçmeyeceğini göstermek için yapar.